

КАТЕГОРИЯТА РЕЦЕПТИВНОСТ В СЪВРЕМЕННИЯ БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

ас. д-р Васил Стаменов

ПУ „Паисий Хилендарски“, Филиал „Любен Каравелов“

В статията е направен кратък преглед на различни концепции, свързани с мястото на граматикализираното значение свидетелственост в морфологичната система на съвременния български език. Зачитава се тезата, че всички свидетелски и несвидетелски глаголни форми могат да бъдат обединени в рамките на двучленната морфологична категория *рецептивност*, основаваща се на формално-семантичната опозиция свидетелственост : несвидетелственост (с главно значение на немаркирания член дистанцираност).

В статията е направен кратък преглед на различни концепции, свързани с мястото на граматикализираното значение свидетелственост в морфологичната система на съвременния български език. Зачитава се тезата, че всички свидетелски и несвидетелски глаголни форми могат да бъдат обединени в рамките на двучленната морфологична категория *рецептивност*, основаваща се на формално-семантичната опозиция свидетелственост : несвидетелственост (с главно значение на немаркирания член дистанцираност).

Ключови думи: свидетелственост, морфологична категория, рецептивност

Обект на изследване в настоящата статия е морфологичната категория *рецептивност*, а предмет – свидетелските граматични образувания. Като маркирани с признака свидетелственост разглеждаме глаголните форми, съдържащи флексията *-x/-ше*¹ (Aleksandrov 1987; Schaur 1989; Kutsarov, I. 2007 и др.). Всички форми, които не притежават морфемата *-x/-ше*, са несвидетелски (Kutsarov, I. 2013: 18). Придържаме се към следното определение за морфологична категория: „система от противопоставени един на друг редове морфологични форми /в рамките на определена част на речта/ с еднородно съдържание“ (Bondarko, цит. по Kutsarov, I. 1985: 12)².

¹ Споделяме тезата на В. Станков, че от съвременна гледна точка *-ше* е цяла флексия, аломорф на свидетелската морфема *-x-* (Stankov 2009: 12).

² Останалите термини, използвани в текста, следват тълкуването, представено от И. Кутсаров (Kutsarov 2007).

Основната цел на изследването е да представи модел на морфологична категория, включваща всички свидетелски и несвидетелски глаголни форми в съвременния български език.

В българското езикознание не съществува единство по въпроса дали свидетелствеността е граматикализирано значение, който е неговият формален показател; дали то би могло да бъде част от определена морфологична категория. Поради ограничения в обема на изложението тук само ще отбележим, че през епохата на Възраждането е доловена свидетелската семантика при аориста и имперфекта, но твърдението, че свидетелското отношение на говорещия към съобщавания факт се изразява чрез специализирана флексия, е формулирано много по-късно. В издадените през периода 1936–1944 г. научни граматики е отделено внимание на глаголните форми, които се използват предимно в свидетелски контекст, но отношението на изследователите към перфекта и други грамемите, разглеждани традиционно като част от морфологичната категория време, е нееднозначно. Формите за сегашно резултативно време понякога се определят като свидетелски, защото могат да се употребяват при предаването на засвидетелствани от говорещото лице факти. Според нас в случая се наблюдава неутрализация между значенията свидетелственост и несвидетелственост, а мястото на перфектните форми е сред несвидетелските граматични образувания.

Наличието на граматични свидетелски форми предполага обособяването на грамема, в която те да бъдат обединени. Преди да се спрем на съвременните изследвания по проблема, бихме искали да отбележим, че в края на деветнадесети век Ю. Трифонов публикува рецензия, посветена на част от издадените школки граматики (Trifonov 1896). В нея той въвежда термините „възприето“ и „невъзприето“ време, които – ако изхождаме от разбиранията на самия автор, всъщност означават противопоставяне по признаците свидетелственост : несвидетелственост: „Нашият език има за изяв. наклон. само 4 минали времена, но всяко от тях може да има по 2 форми – една за предаване случки, на които говорителят е свидетел, и друга за случки, които той предава по слух; първата форма можем да наречем *възприето*, а втората – *невъзприето* време (Trifonov 1896: 317). Предложеният от К. Чакърова термин *рецептивност* (Chakarova 2019, ръкопис) е близък до значението на термина *възприето време*, използван от Ю. Трифонов, и е подходящ за назоваването на морфологичната категория, обхващаща всички свидетелски граматични образувания.

Концепцията на В. Станков свидетелствеността да бъде описана в рамките на немаркираната грамема индикатив не позволява към групата на свидетелските форми да се отнесат субективно-модалната грамема

кондиционал³ и относителните аналитични императивни граматични образувания⁴, съдържащи морфемата *-x/-ше* (Stankov 1967). Х. Арънсон представя конфирмативната семантика, с която според него са маркирани аористът и имперфектът, в рамките на немаркираната непреизказност (Aronson 1967). Й. Пенчев отделя в групата на непреизказните граматични образувания свидетелските форми на аориста, имперфекта, футурум претерити и футурум екзактум претерити (вж. Penchev 1967). Подходът и на тримата автори обаче изисква да се потърси отговор на теоретичния въпрос дали значение, което съществува вътре в определена грамема, се противопоставя единствено на формите, които са част от нея. Имаме предвид това, че в българския език съществуват непреизказни свидетелски и непреизказни несвидетелски форми, но извън рамките на непреизказността функционира ренаративът, който никога не се съчетава със свидетелската флексия *-x/-ше*.

А. В. Бондарко отбелязва, че задължително условие за съществуването на морфологична категория е „наличието на противопоставени един на друг редове морфологични форми“ (Bondarko 1976: 12). Основният аргумент, който И. Куцаров привежда, за да подкрепи хипотезата, че в съвременния български език е оправдано обособяването на двучленна морфологична категория, основана на опозицията свидетелственост : несвидетелственост, е свързан именно със съществуването на два реда форми, единият от които е представен от граматични образувания, съдържащи *-x/-ше*, а другият не притежава свидетелски маркер (Kutsarov, I. 2017a: 49).

Предложението за обособяване на двучленна морфологична категория *очевидност*⁵ се отличава съществено от концепциите, според които грамемата свидетелственост е част от многочленна морфологична категория. В модела на Е. И. Дьомина, представящ тричленната категория *степен на очевидност на информацията*, или *evidential*, значението свидетелственост се разглежда като немаркирана грамема. Тъй като в настоящия текст сме приели да следваме различна теза, не можем да се солидаризираме с

³ Формите за условно наклонение могат да се приемат за свидетелски, ако свидетелствеността се разбира по-широко: не само като засвидетелстване на действие или резултат от действие, но и като възможност за изразяване на свидетелско отношение към действие, зависещо от изпълнението на определено условие: *Бяха отишли в Париж*.

⁴ С помощта на относителните императивни форми говорещото лице се представя като очевидец на действие или резултат от действие, което е силно желано, но е невъзможно да бъде реализирано: *Да бяха дошли, Нека да бяха успели, Дано успееше* и др.

⁵ Тук използваме термина на И. Куцаров, защото представяме различните гледни точки, свързани с мястото на граматикализираното значение свидетелственост в морфологичната система на езика. Нашето мнение е, че названието на определена морфологична категория трябва да е родово спрямо грамемите, които я изграждат. Затова приемаме термина *рецептивност* на К. Чакърва.

това решение. Изхождайки от предпоставката, според която в съвременния български език не съществува несвидетелска флексия, смятаме, че значението свидетелственост трябва да се приеме за маркирано. Според Е. И. Дьомина, Г. Герджиков и Р. Ницолова от първоначалната опозиция между значенията свидетелственост и несвидетелственост по-късно са се обособили ренаративът и конклузивът⁶, но от две опозитивни значения едното винаги притежава формален показател. Р. Ницолова отбелязва, че „[п]оради определената локализация на действието в плана на миналото аористът (и имперфектът) започват да обозначават свидетелски действия, а перфектът, интервалът на който включва в себе си момента на речта, става немаркиран по признака засвидетелстваност и много често започва да обозначава несвидетелски действия“ (Nitsolova 2020: 272). Ако значението несвидетелственост е било немаркирано в езиковата система, би следвало днес да се признае съществуването на свидетелска флексия, която да изразява противоположното значение (засвидетелстваност), но според Р. Ницолова в категорията евиденциалност немаркиран член е грамемата индикатив, която обхваща и формите от аористно-имперфектен тип (вж. Nitsolova 2008).

В модела на А. Александров свидетелските форми са представени като част от грамемата удостоверителен модус. Авторът посочва като техен формален показател морфемата *-х-/-и-* (Aleksandrov 1987). Причината да не споделяме концепцията за участието на грамемата свидетелственост заедно с преизказните, умозаклучителните и усилено преизказните форми⁷ в една морфологична категория е, че следваме принципа, според който морфологичните хиперкатегории „са излишество в описанието на граматичния строеж на езика“ (Kutsarov, I. 2017b: 57). Смятаме обаче, че предложеният от А. Александров модел, включващ всички форми, с помощта на които може да се изгради свързан разказ: неутралноизказни, свидетелски, преизказни, умозаклучителни, би могъл да се приеме за текстова категория. Р. Ницолова отбелязва, че категорията *evidential* в широк смисъл е текстова категория (Nitsolova 2008: 336), но в нея свидетелските и неутралноизказните форми са обединени в рамките на грамемата индикатив. Тяхното разделяне ни се струва оправдано, тъй като приемаме наличието на четири разказвателни плана в сферата на миналото: преизказен, умозаклучителен, неутрален и свидетелски, които дават: „възможност на повествователя да избира между една или друга наративна стра-

⁶ В модела на Г. Герджиков за модусите на изказването и в концепцията на Р. Ницолова за граматичната категория евиденциалност като четвърта грамема е представен дубитативът (Gerdzhirov 1977; Nitsolova 2008).

⁷ Формите от типа *щял бил да пише* се определят нееднозначно от отделните изследователи: усилено преизказни или емфатични (Л. Андрейчин), преизказни форми на умозаклучителното наклонение (И. Куцаров), дубитативни форми (Г. Герджиков, Р. Ницолова, К. Алексова).

тегия, да редува различните комплекси, а оттам и да постигне максимално въздействие върху реципиента“ (Chakarova 2008: 2).

В следващите абзаци ще разгледаме накратко концепциите на В. Маровска за триграмемна морфологична категория таксис (Marovska 2013), на К. Куцаров за тричленна морфологична категория вид на изказването/осведоменост на говорещото лице (Kutsarov, K. 2022) и на С. Стойчев за самостоятелната категория евиденция на глаголното действие (Stojchev 2019). Прави впечатление, че предложените модели не включват всички форми на българския глагол в морфологична категория, основана на противопоставянето по признаците свидетелственост : несвидетелственост. Подходът на отделните изследователи е следствие от теоретичните принципи, към които се придържат. В. Маровска и С. Стойчев не разглеждат ренаратива като привативно или еквиполентно противопоставена на свидетелствеността грамема. В. Маровска, следвайки теорията за референцията, уточнява, че действията могат да се реферират по два начина: от свидетелска или дистантна позиция, докато при преизказването се наблюдава само препредаване на информацията. Затова авторката разглежда преизказните граматични образувания като част от морфологичната категория вид на изказването, но не ги включва в категорията таксис (Marovska 2013: 247), макар че според редица изследователи те също са относителни⁸. Ние се придържаме към становището на И. Куцаров, според което „всяка една от словоформите участва във всички морфологични категории на съответната част на речта“ (Kutsarov, I. 2007, 27). В модела на К. Куцаров биха могли да се включат както ренаративните, така и конклузивните форми, но авторът уточнява, че изключва умозаклучителните граматични образувания от модела на категорията „осведоменост на говорещото лице“ (Kutsarov, K. 2022). Тъй като чрез формите и на двете грамеми може да се изгради свързан разказ, не приемаме, че е оправдано само една от тях (ренаративът) да образува еквиполентна опозиция със свидетелствеността. Р. Ницолова отбелязва, че първоначално в езика не е съществувала семантична разлика между преизказните и умозаклучителните форми, възникнали на основата на перфекта. Общото между тях е било значението несвидетелственост (Nitsolova 2006: 39). Придържаме се към тезата, според която неутрално-изказните форми⁹, конклузивът и ренаративът са еднакво несвидетелски, защото не съдържат морфемата *-x/-ше*. И. Куцаров отбелязва, че преизказните граматични образувания „в рамките на опозицията свидетел-

⁸ Неотносителни от преизказните граматични образувания са само аористните форми.

⁹ Използваме терминологичното словосъчетание според разбиранята на М. Янакиев.

ственост ~ несвидетелственост (която няма нищо общо с разглежданото явление)¹⁰ [...] попадат сред несвидетелските“ (Kutsarov, I. 2013: 18).

Представянето на две редици форми, които илюстрират противопоставянето по признаците свидетелственост : несвидетелственост, е възможност, която е предложена от И. Куцаров, но тя изисква да бъде потърсен отговор на няколко въпроса с общотеоретичен характер. Първият от тях е свързан със съществуването на несиметрични редове словоформи¹¹. Според нас не е задължително условие формите, които представят една грамема от определена морфологична категория, да са толкова, колкото формите на друга грамема от същата категория. Фактът, че грамемата свидетелственост притежава по-малко форми от грамемата несвидетелственост, не би трябвало да бъде аргумент срещу обособяването на двучленната категория *рецептивност*. Граемите, които изграждат морфологичните категории положение при съществителните, прилагателните, числителните имена, притежателните, възвратно-притежателните местоимения, на пръв поглед имат еднакъв брой форми¹². От друга страна, в глаголното спрежение на съвременния български език не съществува морфологична категория, която да е представена от симетрични редове словоформи. Според концепцията на И. Куцаров за самостоятелни морфологични категории време, таксис и вид на изказването броят на презентните форми е по-голям от този на формите за минало време. Зависимият таксис се представя от повече словоформи в сравнение с грамемата независим таксис, защото в българския език почти всички преизказни и умозаключителните форми са относителни и т.н.

Г. Герджиков отбелязва, че при разделянето на удостоверителните форми от плана на миналото според това дали изразяват, или не свидетелско отношение на говорещия към представяната информация, би се получило така, че те ще се различават по два дистинктивни признака и

¹⁰ Има се предвид явлението преизказност. И. Куцаров, както и Е. И. Дьомина, следва модела, според който ренаративът е маркиран член в самостоятелна морфологична категория (при И. Куцаров вид на изказването), но едновременно с това формите му са част от големия брой несвидетелски граматични образувания, изграждащи грамемата несвидетелственост, която е член на различна морфологична категория (evidential при Е. И. Дьомина и „очевидност“ при И. Куцаров).

¹¹ Използваме словосъчетанието „несиметрични редове словоформи“, за да назовем тези случаи, в които грамема от определена морфологична категория е представена от повече форми, отколкото друга грамема, с която образува опозиция.

¹² Наличието на звателни форми при някои съществителни и прилагателни от мъжки род (за вокатив при адективите в съвременния български език споменава Р. Ницолова) обаче би могло да е причината за съществуването на асиметрични редове словоформи и в рамките на склоняваните класове от думи, срв.: *човек, човече, човеци* : *човекът, човеците* и др. На въпроса, свързан с асиметрията в морфологичната система на българския език, смятаме да посветим отделно изследване.

не могат да са част от категорията време (Gerdzhikov 1977: 11). Ние обаче се придържаме към темпоралния модел на И. Куцаров. А. В. Бондарко не посочва като задължително условие формите, които участват в определена морфологична категория, да се различават само по един дистинктивен признак: „Единственото изискване към плана на изразяване на морфологичните категории (в езиците от флективно-синтетичен тип) се явява наличието на противопоставени един на друг редове морфологични форми“ (Bondarko 1976: 32). Руският изследовател представя тезата си за граматичните форми, които образуват опозиции между „еднородни“ и „нееднородни“ грамемите (Bondarko 1976: 138–141). Според автора „[в] „най-чист“ вид опозицията на еднородните грамемите е представена в опозицията на тези форми, които са тъждествени по всички останали признаци“ (Bondarko 1976: 139). Като част от примерите са посочени двойките *плод – плоды, плоду – плодам*, които се различават единствено по значението число (Bondarko 1976: 1939). А. В. Бондарко обаче отбелязва, че „[н]якои форми, влизащи в една грамема, могат да нямат точно съответствие в противопоставената ѝ грамема (грамемите) или въобще да нямат никакво съответствие“ (Bondarko 1976: 139); „опозициите на еднородните морфологични форми могат да не изчерпват всички форми, влизащи в противопоставените един на друг редове, така както в тези редове могат да влизат несъотносителни форми, тоест форми, необразуващи едномерни пропорционални опозиции. Такива форми, разбира се, участват в общото противопоставяне на грамемите, така както те са противопоставени на който и да е член от противоположния ред, но вече на друга основа – при налични два и повече диференциални признака“ (Bondarko 1976: 139–140).

В контекста на подобни разсъждения бихме допълнили и това, че наличието на по-голям брой несвидетелски форми в съвременния български език може да се обясни с народопсихологията на българина, който според Ю. Трифонов по природа е недоверчив (Trifonov 1905).

Приемането на тезата за граматикализирано значение свидетелствено в СБЕ е причината да съществуват редове форми, които се отличават по повече от един дистинктивен признак. Днес двойката *писа* и *пише* илюстрира различие не само в рамките на противопоставянето минало и сегашно време, но и в границите на опозицията свидетелствено : несвидетелствено. Оказва се, че значението свидетелствено не е единствената причина за съществуването на редове форми, които се различават по два признака в морфологичната система на съвременния български език. Преизказните форми в хиперкатегорията модус на изказването се различават от умозаключителните по две значения:

Таблица 1

	пишел	пишел е
преизказност	+	–
умозаклучителност	–	+
относителност	+	+
свидетелственост	–	–

Формите от типа *пишел* и *пишел е* са еднакво несвидетелски. Но докато *пишел е* е маркирана с преизказност и немаркирана със субективност, *пишел е* е непреизказна конклузивна форма.

Приемането на тезата за съществуването на граматикализирано значение свидетелственост означава да се признае, че двучленната морфологична категория вид на изказването, в която се противопоставят грамемите преизказност и непреизказност, е основана на нееднородни противопоставяния, срв.:

Таблица 2

	<i>пишеше</i>	<i>пишел</i>
относителност	+	+
преизказност	–	+
умозаклучителност	–	–
свидетелственост	+	–

Пишеше и *пишел* се различават както по признака *преизказност*, така и по *свидетелственост*.

Оказва се, че обособяването на двучленна категория *рецептивност*, в която маркираната грамема свидетелственост ще бъде противопоставена на немаркираната несвидетелственост, не противоречи на основните принципи от теорията за морфологичните категории, разработена от А. В. Бондарко. В българския език съществуват грамемите, които притежават повече форми от друга грамема, с която образуват опозиция. Различието по два дистриктивни признака е особеност, присъща на флективните езици, която не изключва възможността за обособяването на отделна морфологична категория (Bondarko 1976). Фактът, че свидетелствеността в българския език е свързана с формите за абсолютна предходност и зависим таксис, е причината да бъде поставен въпросът дали категорията *рецептивност* може да бъде интерпретирана като скрита категория.

Термините „скрита“ и „открита“ категория са дефинирани от Б. Л. Уорф по следния начин¹³: „Открита (явна) категория – това е категория, която намира формално изразяване във всяко изречение, съдържащо член на тази категория (с няколко редки изключения“ (Worf 1972: 45); „Скритата категория се изразява от специална морфема или специален вид изречения само в някои случаи и никога във всички изречения, в които е представен член на тази категория“ (Worf 1972: 47). Наличието на формален показател е водещият критерий, използван от американския изследовател, въз основата на който той разделя езиковите категории на два вида.

В българската лингвистика М. Пенчева и С. Буров следват разбирането за криптотип, според което скритите значения не се изразяват с определени флексии. И двамата изследователи насочват вниманието си към родовата система в българския език (Pencheva 2001; Burov 2004). К. Чакърова защитава тезата, че граматичното значение итеративност, изразявано от морфемата *-ва* и нейните аломорфи, е част от скритата в рамките на глаголният вид морфологична категория повтораемост (Chakarova 2003). Този подход показва, че граматично значение, което притежава определен маркер, би могло да се разглежда като скрито, ако не се изразява извън определена група думи. От една страна, е известно, че свидетелската флексия *-х/-ше* може да се добавя само към непреизказните и немозаключителните форми за аорист, изразяващи абсолютна предходност (*писал*), както и към относителните форми от типа *пишех*, *бях писал* и др. Поради тази причина ни се струва основателен въпросът дали свидетелствеността може да се разглежда като криптотипно значение. От друга страна, е важно да се има предвид, че опозицията между свидетелски и несвидетелски форми не се реализира в рамките на определена лексикално-граматична категория, какъвто е случаят с МК повтораемост.

Според нас, ако конкретно граматично значение се разглежда като скрито в дадена грамема, ще се получи противоречие. Няколко пъти отбелязахме, че следваме принципа, според който всички словоформи, които притежава определена част на речта, участват във всички морфологични категории, които са ѝ присъщи (Kutsarov, I. 2007: 27). Ако се приеме, че значението свидетелственост е скрито в рамките на грамемата непреизказност, която обединява всички свидетелски форми, извън противопоставянето ще останат преизказните форми, които според И. Куцаров също трябва да бъдат включени в опозицията по признаците свидетелственост : несвидетелственост (Kutsarov, I. 2013: 18). Подобен казус би се получил, ако свидетелствеността се разглежда като скрито значение от която

¹³ Бихме искали да изразим благодарност към С. Димитрова за пояснението, че терминът „криптотип“ в американската лингвистика има различни тълкувания и се използва единствено в описанията на индианските езици (америнд).

и да е грамема, характерна за определена глаголна морфологична категория. Всички граматични форми, присъщи на конкретна част на речта, се оказват обединени на равнището на морфологичните категории. Според нас обаче не е оправдано категорията *рецептивност* да се разглежда като скрита в рамките на друга категория, защото нейният строеж наподобява начина на организация на самостоятелната двучленна категория вид на изказването. Както не съществуват еднородни опозитивни отношения между грамемите преизказност и непреизказност (срв. *пишеше : пишел*), така и *пише : пишеше* се различават по два дистриктивни признака (относителност и свидетелственост). Ако формите от типа *пише, пишел, пишел е* се разглеждат като еднакво несвидетелски, защото не съдържат флексията *-х/-ше*, не съществува теоретично ограничение, според което те да не могат да бъдат обединени в рамките на грамемата несвидетелственост, образуваща привативна опозиция с маркираната грамема свидетелственост. Би могло да се направи съпоставка с модела на тричленната категория време според концепцията на И. Куцаров. Изследователят защитава тезата, че темпоралните грамеми са три: минало време, сегашно време, бъдеще време (Kutsarov, I. 2007). Граматичните образувания за абсолютна предходност (*писал*) не могат да се комбинират с маркерите на значенията относителност и резултативност, но за грамемите сегашно и бъдеще време подобно ограничение не съществува: *пишех, писал съм, бях писал, щях да пиша, ще съм писал, щях да съм писал* и т.н. Поради тази причина в СБЕ може да се изрази едновременност на действие спрямо момента на говоренето (*пише*), едновременност на действие с друго действие в миналото (*пишеше*), едновременност на резултат от действие с момента на говоренето (*писал е*), едновременност на резултат от действие с друго действие в миналото (*беше писал*), следходност на действие спрямо момента на говоренето (*ще пише*), следходност на действие спрямо друго действие в миналото (*щеше да пише*), следходност на резултат от действие спрямо момента на говоренето (*ще е писал*), следходност на резултат от действие спрямо друго действие в миналото (*щеше да е писал*). Както се вижда, голям брой форми изразяват сегашно и бъдеще време, защото те могат да се съчетават с маркерите на значения от други морфологични категории (таксис, вид на действието и т.н.). Разликата между *пише* и *писал е* е, че второто граматично образувание е допълнително маркирано с резултативност, но това не означава, че то не участва в опозицията разновременност : неразновременност като част от немаркираната едновременност. Поради тази причина смятаме, че включването на формите от типа *пише, пишел, пишел е* в рамките на немаркираната грамема несвидетелственост като част от двучленната МК рецептивност не противоречи на начина, по който са организирани други глаголни категории в СБЕ.

В заключение ще отбележим, че съществуват основания да бъде приета хипотезата на И. Куцаров за обособяването на МК *очевидност*, която ние назоваваме с термина на К. Чакърва *рецептивност*, защото името на определена морфологична категория трябва да е надредно на семантиката, изразявана от една от грамемите, участващи в нейния строеж. Морфологичната категория *рецептивност* се основава на формално-семантичната опозиция свидетелственост : несвидетелственост (с главно значение на немаркирания член дистанцираност). Маркирана с морфемата *-х/-ше* е грамемата свидетелственост, която е привативно противопоставена на немаркираната несвидетелственост. За несвидетелски приемаме всички граматични образувания, които не съдържат флексията *-х/-ше*, т.е. *пише* е изявителна, непреизказна, несвидетелска форма, *пишел* е изявителна, преизказна, несвидетелска форма, *пишел е* е умозаклучителна, непреизказна, несвидетелска форма, *бил пишел* е умозаклучителна, преизказна, несвидетелска форма и т.н. Всички изброени граматични образувания се обединяват от значението несвидетелственост и се противопоставят на *пишеше*.

ЛИТЕРАТУРА

- АЛЕКСАНДРОВ, А. 1987. Универсален модус на изказване в българската темпорална система. *Доклади от Втория международен конгрес по българистика*, № 3, 1988, 491–498.
- БОНДАРКО, А. В. 1976. *Теория морфологических категорий*. Ленинград: Наука.
- БУРОВ, С. 2004. *Познанието в езика на българите*. Велико Търново: Фабер. ISBN 954-775-382-7.
- ГЕРДЖИКОВ, Г. 1977. Една специфична глаголна категория в българския език (категорията „ангажираност на говорещия с изказването на действието“. *ГСУ, ФСФ*, т. 69, 5–68. ISSN1314-9989.
- КУЦАРОВ, И. 1985. *Очерк по функционално-семантична граматика на българския език*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“.
- КУЦАРОВ, И. 2007. *Теоретична граматика на българския език. Морфология*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“. ISBN 978-954-423-376-1.
- КУЦАРОВ, И. 2013. Преизказването. *Съпоставително езиковедство*, XXXVIII, кн. 2–3, 17–49. ISSN 0204–8701.
- КУЦАРОВ, И. 2017а. Evidential не е преизказност. *Доклади от юбилейната научна сесия „Съвременни изследвания в езиковедските изследвания“*, посветена на 85 години от рождението на проф. д.ф.н. Йордан Пенчев. София: „Проф. Марин Дринов“, 41–53. ISSN 2683-118X.
- КУЦАРОВ, И. 2017б. За морфологичните категории и за така наречените „хиперкатегории“. *Доклади от Международната юбилейна конференция на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ (София, 15–16 май 2017 година). Част втора*. София: БАН, 52–64. ISBN -978-954-92489-9-9.
- КУЦАРОВ, К. 2022. *Българските лексемни класове и учението за частите на речта*. София: Колибри. ISBN 978-619-02-1031-3.

- МАРОВСКА, В. 2013. *Референция и рефериране в света на езика*. Пловдив: УИ „Павел Хилендарски“. ISBN 978-954-423-858-2.
- НИЦОЛОВА, Р. 2006. Взаимодействие евиденциалности и адмиративности с категориями времени и лица глагола в болгарском языке. *Вопросы языкознания*, № 4, 2006, 27–45. ISSN 0373-658X.
- НИЦОЛОВА, Р. 2008. *Българска граматика. Морфология*. София: УИ „Св. Климент Охридски“. ISBN 978-954-07-5644-8.
- НИЦОЛОВА, Р. 2020. *Избрани трудове*. София: УИ „Св. Климент Охридски“. ISBN 978-954-07-5030-9.
- ПЕНЧЕВ, Й. 1967. Към въпроса за времената в съвременния български език. *Български език*, № 2, 131–143. ISSN 00005 – 4283.
- ПЕНЧЕВА, М. 2001. *Човекът в езика. Езикът в човека*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2001. ISBN 954-07-1547-4.
- СТАНКОВ, В. 1967. Категории на индикатива в съвременния български език. *Български език*, № 4, 330–344. ISSN 00005 – 4283.
- СТАНКОВ, В. 2009. *Проблеми на граматичната система на българския език – глагол*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“. ISBN 978-954-322-248-3.
- СТОЙЧЕВ, С. 2019. *Българският релатив и чешкият език или за съвременния български морфологичен релатив и неговите функционални еквиваленти в съвременния чешки език*. София: Силует. ISBN 978-619-194-054-7.
- ТРИФОНОВ, Ю. 1896. [Рецензия]. *Училищен преглед*, № 3, 305–320.
- ТРИФОНОВ, Ю. 1905. Синтактични бележки за съединението на минало действително причастие с глагола съм в новобългарския език. *Периодично списание на Българското книжовно дружество*, кн. 3–4, 155–192.
- УОРФ, Б. 1972. Грамматическите категории. *Принципи типологического анализа языков различного строя*. Москва: Наука, 41–60.
- ЧАКЪРОВА, К. 2003. *Аспектуалност и количество*. Велико Търново: Фабер. ISBN 954-775-208-1.
- ЧАКЪРОВА, К. 2008. Наративни преходи в романа „Антихрист“ на Емилиян Станев. *Емилиян Станев и безкрайните ловни полета на литературата. Юбилеен сборник по повод 100 години от рождението на писателя*. В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 147–159. ISBN 978-954-524-625-8.
- ЧАКЪРОВА, К. 2019 (ръкопис). *Нов поглед към евиденциалността в съвременния български език*.
- ШАУР, В. 1989. Йерархия на признаците на българските глаголни времена. *Съпоставително езикознание*, кн. 1, 45–55. ISSN 0204–8701.

REFERENCES

- ALEKSANDROV, A. 1987. Universalen modus na izkazvane v balgarskata temporalna sistema. *Dokladi ot Vtoria mezhduнародen kongres po balgaristika*, № 3, 1988, 491–498.
- ARONSON, H. 1967. Aronson, H. I. The grammatical categories of the indicative in the contemporary Bulgarian literature language. In: *To honor Roman Jakobson*, vol. 1. The Hague: Mouton, 82–98.
- BONDARKO, A. V. 1976. *Teorija morfologicheskikh kategorij*. Leningrad: Nauka.

- BUROV, S. 2004. *Poznaniето v ezika na balgarite*. Veliko Tarnovo: Faber. ISBN 954-775-382-7.
- CHAKAROVA, K. 2003. *Aspektualnost i kolichestvo*. Veliko Tarnovo: Faber. ISBN 954-775-208-1.
- CHAKAROVA, K. 2008. Narativni prehodi v romana „Antihrist“ na Emiliyan Stanev. Emiliyan Stanev i bezkrajnite lovni poleta na literaturata. *Yubileen sbornik po povod 100 godini ot rozhdenieto na pisatelya*. V. Tarnovo: Universitetsko izdatelstvo „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 147–159. ISBN 978-954-524-625-8.
- CHAKAROVA, K. 2019. (rakopis). *Nov pogled kam evidentsialnostta v savremennia balgarski ezik*.
- KUTSAROV, I. 1985. *Ocherk po funkcionalno-semantichna gramatika na balgarskia ezik*. Plovdiv: Universitetsko izdatelstvo „Paisiy Hilendarski“.
- KUTSAROV, I. 2007. *Teoretichna gramatika na balgarskia ezik*. Morfologia. Plovdiv: Universitetsko izdatelstvo „Paisiy Hilendarski“. ISBN 978-954-423-376-1.
- KUTSAROV, I. 2013. Preizkazvaneto. *Sapostavitelno ezikoznanie*, XXXVIII, kn. 2–3, 2013, 17–49. ISSN 0204-8701.
- KUTSAROV, I. 2017a. Evidential ne e preizkaznost. *Dokladi ot yubileynata nauchna sesia „Savremenni izsledvania v ezikovedskite izsledvania“, posvetena na 85 godini ot rozhdenieto na prof. d.f.n. Yordan Penchev*. Sofia: „Prof. Marin Drinov“, 41–53. ISSN 2683-118X.
- KUTSAROV, I. 2017b. Za morfologichnite kategorii i za taka narecheniete „hiperkategorii“. *Dokladi ot Mezhdunarodnata yubileyna konferentsia na Instituta za balgarski ezik „Prof. Lyubomir Andreychin“ (Sofia, 15–16 may 2017 godina)*. Chast vtora. Sofia: BAN, 52–64. ISBN 978-954-92489-9-9.
- KUTSAROV, K. 2022. *Balgarskite leksemni klasove i uchenieto za chastite na rechta*. Sofia: Kolibri. ISBN 978-619-02-1031-3.
- MAROVSKA, V. 2013. *Referentsia i referirane v sveta na ezika*. Plovdiv: Universitetsko izdatelstvo „Paisiy Hilendarski“. ISBN 978-954-423-858-2.
- NICOLOVA, R. 2006. Vzaimodejstvie jevidencial'nosti i admirativnosti s kategorijami vremeni i lica glagola v bolgarskom jazyke. *Voprosy jazykoznanija*, № 4, 27–45. ISSN 0373-658X.
- NITSOLOVA, R. 2008. *Balgarska gramatika*. Morfologia. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“. ISBN 978-954-07-5644-8.
- NITSOLOVA, R. 2020. *Izbrani trudove*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“. ISBN 978-954-07-5030-9.
- PENCHEV, Y. 1967. Kam vaprosa za vremenata v savremennia balgarski ezik. *Balgarski ezik*, № 2, 131–143. ISSN 00005-4283.
- PENCHEVA, M., 2001. *Chovekat v ezika. Ezikat v choveka*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“. ISBN 954-07-1547-4.
- SHAUR, V. 1989. Yerarhia na priznatsite na balgarskite glagolni vremena. *Sapostavitelno ezikoznanie*, kn. 1, 45–55. ISSN 0204 – 8701.
- STANKOV, V. 1967. Kategorii na indikativa v savremennia balgarski ezik. *Balgarski ezik*, № 4, 330–344. ISSN 00005-4283.
- STANKOV, V. 2009. *Problemi na gramatichnata sistema na balgarskia ezik – glagol*. Sofia: Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“. ISBN 978-954-322-248-3.

- STOYCHEV, S. 2019. *Balgarskiyat relativ i cheshkiyat ezik ili za savremennia balgarski morfologichen relativ i negovite funkcionalni ekvivalenti v savremennia cheshki ezik*. Sofia: Siluet. ISBN 978-619-194-054-7.
- TRIFONOV, Yu. 1896. [Retsenzia]. *Uchilishten pregled*, № 3, 305–320.
- TRIFONOV, Yu. 1905. Sintaktichni belezhki za saedinenieto na minalo deystvitelno prichastie s glagola sam v novobalgarskia ezik. *Periodichno spisanie na Balgarskoto knizhovno druzhestvo*, kn, 3–4, 155–192.
- UORF, B. 1972. Grammaticheskie kategorii. *Principy tipologicheskogo analiza jazykov razlichnogo stroja*. Moskva: Nauka, 41–60.

THE CATEGORY *RECEPTIVITY* IN CONTEMPORARY BULGARIAN

Assist. Prof. Vasil Stamenov, PhD
Plovdiv University Paisii Hilendarski

The article provides a brief overview of various concepts related to the place of the grammaticalized meaning of evidentiality in the morphological system of contemporary Bulgarian. It is hypothesized that all witness and non-witness verb forms can be united under the two-member morphological category *receptivity*, based on the formal-semantic opposition witness : non-witness (where the core meaning of the unmarked member is *distancing*).

Key words: evidentiality, morphological category, receptivity

Assist. Prof. Vasil Stamenov, PhD

ORCID: 0009-0004-7480-5917

Department of Pedagogical, Natural and Humanitarian Sciences
Plovdiv University Paisii Hilendarski,
campus Lyuben Karavelov
e-mail: v.stamenov@uni-plovdiv.bg